

a magyar népi kultúra különféle területeiről. A friss szempontokkal megújított néprajztudomány új eredményeinek megismertetése a kötet célja, amit maradéktalanul megvalósít. Szakembereknek és érdeklődőknek egyaránt izgalmas olvasmányélményt nyújt a gazdagon illusztrált kötet.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

ESSZÉ A REND MEGTEREMTŐJÉRŐL

Tompa Gábor: *A hűtlen este*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987

Ki a rendező, hol a helye, mi a szerepe a színház apparátusában, művészet-e a rendezés, s ha igen, mitől az? — ezekre a kérdésekre keres választ műhelytanulmányában a karcsú, ám tartalmas és nemcsak a szakma számára fontos könyv szerzője, a mintegy tíz évvel ezelőtt Bukarestben diplomált Tompa Gábor.

Színházában Tompa egyik legutóbbi rendezése a *Hamlet* volt. Egyik kritikusa szerint a Hamlet Kolozsvárott a kizökkent idő kihívásaira akar válaszolni. Erre készíti az a kényszerhelyzet, amelybe a „túlélést áldozatok árán is vállaló magatartás”-a és a „beteg Claudius spicikkel felfegyverzett zsarnoki hatalmá”-nak konfrontálódása sodorta. Erről szól Shakespeare *Hamletje*? Erről is szólhat, vallja és — a kritikák szerint meggyőzően — bizonyítja is Tompa Gábor, aki a rendezést saját mondanivalójával s formajegyekkel bíró művészi alkotásnak tekinti. Átértelmezett *Hamletje* a gyakorlat válaszának tekinthető a szakmunkák alaposságával és rendszerességével írt könyvében felsorakoztatott kérdésekre, alkotói dilemmákra.

Mielőtt válaszát megfogalmazná, hogy a rendező mesterembernek, közvetítőnek (irodalmi művek tolmácsának) vagy értelmező-alkotónak tekinthető-e, a könyv szerzője, alapot teremtve a kérdések végiggondolására, mindenekeleltt a színház meghatározását kívánja, tartja fontosnak adni. Szerinte ezt „egy sajátos jelrendszer kialakítása”-ban, olyan „típusú képiség kimunkálása”-ban kell látni, amelyet „nem más művészetektől kölcsönzött”, hanem kizárólag sajátja volt — amióta színjátszás létezik — és maradt is, mai „útkereséseinek” is ez a lényege. Az így meghatározott „színház belső logikáját” követve, s szem előtt tartva, hogy minden előadás — a színházi alkotómunka végterméke — „nyitott rendszer, amely állandó mozgásban van s képes átváltozni a közönség jelenlétében”, Tompa a rendező definiálására tett három lehetőség közül egyiket sem zárja ki, de hierarchikus rendbe állítja ezeket. Alapfokon szakembernek kell lennie, nem mentesülhet a választott mű tolmácsolásától sem, rangját, igazi értékét azonban az határozza meg, milyen mértékben önálló alkotóművész a rendező, hogy nemcsak

az előadás rendjének a megteremtője, szervezője, hanem ennél több is. Mivel lehet több? — kérdezi Tompa Gábor. S a választ erre a kérdésre sem sieti el, hanem előzőleg megvizsgálja, milyen szerves kapcsolatban van, kell hogy legyen a rendezőnek az előadás „többi fontos alkotó elemével”.

A sort természetszerűen a drámaíróval kezdi, tőle kapja a rendező a nyersanyagot, amit ő a színész segítségével fogalmaz színpadra, vizs közönség elé. A rendezőnek, vallja a könyv szerzője a drámák esetében elsősorban ezek ambivalenciája fontos, ez teszi ugyanis lehetővé, hogy keresse és meglátja a „találkozási pontot — saját — világnézete és az illető mű eszmeisége között”. Hogy ez a kapcsolat mű és rendező között létrejöhesse, elengedhetetlen feltétele, hogy „a rendező korának exponense” legyen, „akkor megtalálja a pontot, ahol bekapcsolódhat a szellemi kulturális, társadalmi erők azon áramkörébe, mely meghatározza korának lényegét”. Bármennyire is elengedhetetlen feltétel, hogy a rendező saját korában éljen, ezt fejezze ki sajátos, egyéni szemlélete szerint, sikerre csak akkor számíthat, ha alkalmas színészt talál, akin keresztül ő „megszólalhat”. Az „előadás eszméje — tehát — a színész játékában ölt testet”. Már ezért is lehetetlen és értelmetlen szétválasztani a „rendezői ötletet (rendezést) a színészi játéktól”. Érthető, hogy az író-rendező könyvében leghosszabban a színésszel foglalkozik. Vizsgálja az átélő és a megmutató színész típusát, s azt hiszem, elégedetten tisztázza, hogy az elméletek ellenére sincs tiszta típus. Csupán a rendezőn múlik, mikor melyik színészi módszer jut inkább kifejezésre, a rendezőnek „kell rávezetnie a színészt, hogy kifejezőeszközeiből kiválassza a legmegfelelőbbeket”. Hogy a rendező megteherthesse a színészen „az átélés és önkontroll szükséges egyensúlyának érzetét”, tökéletesen ismernie kell a színészi kifejezőeszközöket, a hangot, a maszkot, a gesztust, a test lehetőségeit, a mozgást, s áttekintése kell hogy legyen az alkotás folyamatának minden egyes fázisáról, a próbákról. Ezt a folyamatot végigélve forrhat csak egygyé a rendező és a színész tevékenysége, születhet meg közös eredményük — az előadás. A színész meghatározó szerepére mutat, hogy az előadás tér- és idődimenziója sem lehet tőle független, „megjelenítő mozgása egyszerre időbeli és térbeli.” S hogy a vizualitás, a látvány is csak vele kapcsolatban, rajta keresztül érvényesülhet, lehet része az előadásnak. A színész — a rendező képviselőjében, de önálló művészként — teremti meg az előadás és a közönség közötti kommunikációt. Neki kell kapcsolatot teremtenie a rendező — és saját — üzenete és a külön-külön más tudatállapotot hozó nézők között. Ennek szolgálatába állítja teljes személyiségét, intellektusát, fantáziáját, érzelmeit. Átala lehet közügy egy műalkotás — az előadás. Logikusan következik tehát az így végigvezetett gondolatsor után a konklúzió: a rendező olyan alkotó, aki saját világnézetét fejezi ki a lehető legegyszerűbb módon, de a „néző látókörének” tágitása érdekében. Ezért a hűtlenség vádját is vállalnia kell.

Ahogy *Hamlet*jéért biztos Tompa is vállalja, s ezt legkevésbé könyve — mellyel a Századunk című sorozat megszűnik — tételeinek, elemzéseinek illusztrálásaként teszi.

GEROLD László

S Z Í N H Á Z

ŐSZERESEK

Aki gyakrabban jár ugyanarra a piacra, s megjegyzi magának az árusokat, annak nem nehéz észrevenni, hogy ez a sokféle és sokfelől jött népség éppen úgy összetartozik, mint egy munkaközösség, vagy akár egy család. Zárt világ, amelynek tagjai sok mindent tudnak egymásról. Látják, ki mikor rosszkedvű, boldog, s azt is tudják, miért. Kisegítik és bosszantják egymást. Egy ilyen piaci közösség hat tagjáról, kapcsolatukról írta drámáját Zalán Tibor. Őszeresei között van könyv- és videokereskedő, régiséges, szerszám- és alkatrész-kereskedő, bazáráros, bélyeges és tollas. Mindnek van magántörténete, féltve őrzött, de a többiek előtt mégsem titkolható magánélete, s ugyanakkor beletartoznak egy alkalmi „kollektívába” amelyben óhatatlanul — mivel nap mint nap reggeltől estig egymás mellett árulnak — ki vannak egymásnak szolgáltartva.

Drámaírónak, akit az emberi sorsok és a közösségi élet a maga nyers valóságában érdekel, igazán ideális közösség egy ilyen zsidócsalád, melynek tagjai alapvetően különböznek egymástól, de béklyóik, kötődéseik, melyek tetteiket meghatározzák, lényegében egyformák, azonosak. Kivétel nélkül kisstílusú szélhámosok, ügyeskedők, akik csupán és elsősorban megélni akarnak, a pusztá tengődésnél valamelyest jobban, akik néhány intim pillanatra vágynak, apró örömekre; nagyon szánivalóak, azért is, annak a látszatát szeretnék kelteni, hogy mások, többek sorstársaiknál, hogy fölöttük állnak, függetlenek tőlük, holott maguk is jól tudják, nincs így.

Zalán Tibor azonban nem elégszik meg azzal, hogy egyéni és kollektív sorsukat mintegy lejegyezze, jóllehet ez sem kevés, s nem is rossz anyag, ő igyekszik szorosabbra, mondhatnám drámaibbra fűzni az őszerekek kapcsolatát, talán mert így inkább van alkalma némi utcai színezetű mindennapi politikumot a történetbe csempészni, ami

Zalán Tibor: *Őszeresek*. A Stúdió K előadása Újvidéken a Szolnoki Színelvendi Színház vendégjátéka során. Rendező: Fodor Tamás. Díszlet: Csík György. Jelméz: Németh Ilona. Szereplők: Illés Edit, Tamási Zoltán, Kertész Kata, Czákler Kálmán, Szalay Szabó István és Bakos Éva.